

La moneda, un valor i un patrimoni cultural en contínua evolució

Les monedes de la caixa-arxiu de casa Bonavida

Domènec Bascompte i Grau

Historiador, arxiver i responsable de Patrimoni Cultural del Comú de Canillo
dmc@andorra.ad

Resum

La moneda, un valor i un patrimoni cultural en contínua evolució. Les monedes de la caixa-arxiu de casa Bonavida.

Un inventari i catàleg de monedes permet elaborar un discurs sobre el paper de les monedes a la parròquia de Canillo. L'existència d'aquestes monedes de petit valor suposa unes relacions comercials i socials amb contrades veïnes que són evidents en una economia agrícola i pastoral amb tendència a l'autoabastiment.

Resumen

La moneda, un valor i un patrimonio cultural en continua evolución. Las monedas de la caja-archivo de casa Bonavida.

Un inventario y catálogo de monedas permite elaborar un discurso sobre el papel de las monedas en la parroquia de Canillo. La existencia de estas monedas de pequeño valor supone unes relaciones comerciales y sociales con zonas vecinas, evidentes en una economía agrícola y pastoral con tendencia al autoabastecimiento.

Résumé

La monnaie, une valeur et un patrimoine culturel en évolution continue. Les monnaies de la caisse-archives de Chez Bonavida.

Un inventaire ainsi qu'un catalogue permet d'élaborer un discours à propos du rôle des monnaies dans une paroisse: Canillo. La présence de ces monnaies de valeur réduite indique des rapports commerciaux et sociaux avec les contrées voisines, logiques dans une économie agricole et campagnarde enclin à l'autoapprovisionnement.

Abstract

Coinage, a social value and cultural heritage in continuous evolution. The coins of the Casa Bonavida safe-archive.

An inventory and catalogue of coins allows us to draw up a discourse on the role of coins in the Parish of Canillo. The existence of these coins of small denominations implies commercial and social relationships with neighbouring countries that can not be taken for granted in an agricultural and pastoral economy with a tendency towards self-sufficiency.

parició i desenvolupament del fet monetari a Europa

Euros, francs, pessetes... monedes quotidianes avui i de fa 10 anys, però al llarg de la història, per les valls d'Andorra, i en particular a la parròquia de Canillo,

han circulat diferents tipus de monedes segons el moment de la història a què ens estiguem referint. Les troballes arqueològiques, les referències escrites i la recuperació de monedes antigues així ens ho fan saber. Però, què s'entén per moneda i on es troba el seu origen? La moneda és la mesura de valor material de les coses i la seva divisibilitat facilitada qualsevol mena d'intercanvis des dels més grans fins als més petits. La moneda fou creada pels lidis al segle VII aC i aviat se n'escampà l'ús pel món grec i per tot l'àmbit mediterrani. Amb anterioritat es feien els canvis a troc o per les anomenades "premonedes": caps de bestiar, pells, formatges, blat, objectes d'artesanía... Aquesta pràctica es manté en plena vigència fins al segle XIII a Europa, tot i l'existència de la moneda. Les antigues monedes tenien valor propi i es taxaven d'acord amb el seu contingut de metall, en especial or i plata, al qual s'afegia un sobrepreu per cobrir les despeses d'encunyació i els guanys del poder emissor; la suma de tots aquests aspectes donaven el valor oficial a la moneda. La relació entre el nombre i la importància de les transaccions i l'abundància o escassetat de metalls regulava les relacions entre els metalls preciosos i les mercaderies. Per això les monedes gregues i romanes, que eren de pes alt, temps d'abundància de metalls, facilitaven els intercanvis comercials en baixar el seu valor respecte el valor de les mercaderies. Per contra, durant el període medieval, a causa de l'escassetat de metalls, es produeix una alta valoració de la moneda en relació amb les mercaderies, ja que tenen un pes molt inferior a les monedes encunyades durant el període clàssic. Amb el descobriment d'Amèrica es produeix un fort increment a Europa, a partir del segle XVI, de les existències d'or i plata, que fa que el valor de la moneda respecte a les mercaderies torni a ser molt baix i, per tant, es dona un impuls important a les transaccions comercials, amb la consegüent reactivació econòmica en el vell continent. A partir del segle XIX i arran del procés d'industrialització, del creixement demogràfic i d'un nou període d'escassetat de metalls nobles a Europa, l'increment dels intercanvis ja no

va permetre l'existència d'una moneda-valor i neix el concepte de moneda fiduciària, és a dir, una moneda sense valor intrínsec apreciable a causa de l'escassetat de metalls nobles que conté, el valor de la qual es dóna per consens, a partir de criteris econòmics i financers. La implantació d'aquest nou concepte monetari se sustenta en l'aparició del paper moneda, conegut popularment com a bitllet. La creació i desenvolupament de la Comunitat Econòmica Europea fomenta la creació de l'ecu primer i de l'euro més tard, amb el qual s'implanta la unió i unificació monetària en una bona part de països europeus.

Troballes i testimonis de la circulació monetària a Andorra (s. I aC-s. XVI)

A Andorra no hi ha hagut mai una moneda pròpia i sempre s'han fet circular les monedes vigents a Catalunya i al sud de França, excepte en un moment puntual durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i quan s'han emès diners destinats a col·leccionistes. Les primeres monedes trobades a Andorra daten del període iberoromà (s. II-I aC) i s'han localitzat al jaciment del roc de l'Oral, a Encamp (Cristina Yáñez, 2010). Hi ha també notícia de l'existència d'un tresor de 17 monedes de bronze i argent datades del període iberoromà, entre els segles I aC i I dC, avui desaparegudes. De l'època romana destaca la troballa de 5 monedes datades entre els segles III i IV dC al roc d'Enclar (Mariví Gomis, 1997). L'escassetat de moneda es fa evident a Andorra entre els segles VI i XII, període en què a penes s'han trobat restes numismàtiques, i en el qual el sistema del troc es troba en ple apogeu. L'intercanvi de propietats i immobles és un fet freqüent, i els senyors feudals són els que disposen de més numerari com es testimonia en la compra de dues vinyes a particulars, a la parròquia d'Andorra pel comte d'Urgell, Sunifred, a principis del segle X (Jordi Guillaumet, 1988), en la qual es van fer servir els sous i els argents de plata com a monedes per dur a terme les transaccions. Al llarg dels segles XII i XIII les monedes que circulen per Andorra són els diners, ja siguin catalans, agramontesos o melgoresos, com els que s'han trobat als jaciments del Roc d'Enclar, Sant Andreu del Prat del Campanar i de Sant Cerni de Nagol (Codina, O. i Fortó, A., 2010). Les monedes fortes de Barcelona com la lliura, el sou i el diners de tern i el florí d'or esdevenen les monedes de referència a la Corona d'Aragó i també a l'Andorra del segle XIV (Baiges, I. J. i Fages, Mariona, 1993). Una de les primeres notícies sobre la circulació de moneda entre habitants de la parròquia de Canillo la trobem l'any 1421, en què, en un interrogatori de la cúria de les valls d'Andorra sobre l'ús de les muntanyes del Bac de la Casa i del Bac de la Lata, el testimoni Bernat Dustol (a) Joanina, mercader d'Ax, recorda haver venut una mula a Pere Armany, del Tarter, per un preu de 22 florins d'Aragó (Vela, S., 2002). A partir del segle XVI, a la parròquia de Canillo es documenta la presència de moneda castellana, com consta en una anotació en el llibre de comptes datada el 1556, en

què les cases Hortell, Puigcernal, Bonit, Gastó, Regí i Vidal havien de lliurar un ducat pel pagament de la quèstia [ACC, llibre de comptes (1550-1612, f. 68)]. L'evolució dels tipus de moneda que van circular a Andorra entre els segles XVII i XX es pot explicar en bona part a partir de la col·lecció de monedes trobades a la caixa arxiu de la casa Bonavida de Canillo.

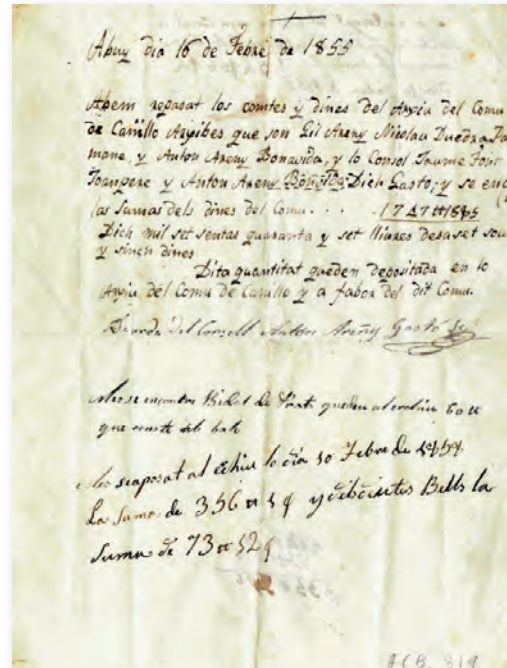
Les monedes de la caixa arxiu de la casa Bonavida (s. XVII-XX)

En una recuperació de documents del Comú de Canillo que es trobaven en la caixa arxiu de casa Bonavida, duta a terme l'any 2009, es va trobar un saquet de roba que contenia 41 monedes datades entre el segle XVII i el 1962. A continuació es mostra un quadre on es detallen les monedes, la seva datació i la seca on foren encunyades.

Saquet de roba on es custodiaven les monedes del Comú de Canillo que es conservaven a casa Bonavida. Comú de Canillo/Col·lecció de casa Bonavida. Foto: Arxiu del Comú de Canillo

Document del passament de comptes dels diners de l'arxiu del Comú de Canillo. Arxiu Comú de Canillo/Fons casa Bonavida, núm. 319.

Núm.	Tipus moneda	Data encunyació	Seca	Observacions
1-5	Ral de 4 de plata	s. XVII-XVIII	Sudamèrica	Es retallava per aprofitar la plata
6	Ral de plata	s. XVII-XVIII	Sudamèrica	Desgastada per l'ús
7	1 Ral de 2 de l'època de Felip V	1723	Seca de Segòvia	
8	1 Ral d'1 de l'època de Carles III	1778	Seca de Guatemala	
9-10	8 maravedis	Finals s. XVIII- principis s. XIX	--	Desgastades per l'ús
11-12	2 maravedis	s. XIX		Desgastades per l'ús
13-14	4 maravedis de l'època de Carles IV	18..-1805	Seca de Segòvia	Desgastades per l'ús
15	8 maravedis de l'època de Carles IV	1808	Seca de Segòvia	
16-20	8 maravedis de l'època de Ferran VII	1818-1830	Seques de Segòvia i Júvia	
21	4 maravedis de l'època de Ferran VII	1833	Seca de Segòvia	
22	6 cuartos de l'època d'Isabel II	1838	Seca de Barcelona	
23-25	8 maravedis de l'època d'Isabel II	1842-1847	Seca de Segòvia i Júvia	
26	100 rals de l'època d'Isabel II	1855	Seca de Barcelona, Madrid o Sevilla	Moneda d'or de baixa qualitat
27-28	5 cèntims Govern Provisional	1870	Seca de Barcelona	
29-30	10 cèntims Govern Provisional	1870	Seca de Barcelona	
31-33	10 cèntims de l'època d'Alfons XII	1877-1878	Seca de Barcelona	
34	2 cèntims de peso argentí	1890	Seca Argentina	
35	10 cèntims de l'època de Franco	1940	Fàbrica de moneda i timbre	
36	5 cèntims de l'època de Franco	1941	Fàbrica de moneda i timbre	
37	1 pesseta de l'època de Franco	1944	Fàbrica de moneda i timbre	
38	50 cèntims de l'època de Franco	1949	Fàbrica de moneda i timbre	
39-40	5 francs de la República Francesa	1947/1949	Fabrique française de la monnaie	
41	5 cèntims de la República Francesa	1962	Fabrique française de la monnaie	

Inventari de les monedes trobades a la caixa-arxiu de casa Bonavida
Avaluació realitzada per David Mas, del Servei de Patrimoni del Govern d'Andorra, el 15 d'octubre de 2009

No s'ha pogut donar una explicació clara sobre l'origen i la funció d'aquest saquet de monedes. El fet que s'hagi trobat dins la caixa on es conservava la documentació del Comú de Canillo, a casa Bonavida de Canillo, ens ratifica que el sac i les monedes són propietat del Comú de Canillo, fet que ens ha confirmat el Sr. Francesc Areny, hereu actual de casa Bonavida, la qual cosa descarta la possibilitat que aquestes monedes formin part d'una col·lecció particular de la casa. I també pel fet que alguns veïns del poble recorden que aquestes monedes havien estat a Casa Comuna, quan aquesta estava situada a l'edifici conegut com Cal Metge, abans de ser traslladades a la caixa arxiu de casa Bonavida. Si el sac i les monedes són del Comú de Canillo, el més probable és que siguin una resta dels diners, en forma de moneda, de l'antiga caixa –coneguda com a arxiu– del Comú i que hi fossin dipositades durant el trasllat de la Casa Comuna de cal Metge al nou edifici del Comú. Confirmin aquesta possibilitat els testimonis escrits conservats en documents de l'arxiu de casa Bonavida a partir dels quals es pot documentar que durant el mes de febrer, entre els anys 1855 i 1865,

els arxivers, cònsols i altres membres del Consell del Comú de Canillo feien un recompte del que hi havia a la caixa de l'arxiu, i en funció de la situació econòmica de cada any, s'hi podien trobar entre 365 i 1.747 lliures (ACC/FCB, núm. 319 i 320). Altres monedes emprades a Andorra, de les quals no s'ha trobat cap mostra en aquesta col·lecció, són el sisè, el sou i la dobla d'or.

Alguns detalls sobre les monedes trobades

- Rals de plata: el ral de plata contenia 3,35 grams de plata i va començar a circular per la Corona de Castella a partir del segle XIV. Els seus múltiples eren les monedes de 2 rals, 4 rals i el ral de vuit. Aquesta moneda esdevingué la base del sistema monetari espanyol fins al segle XIX. Els rals de plata trobats a la caixa arxiu de casa Bonavida podien haver estat encunyats a partir del segle XVII en alguna de les seques de Mèxic, Lima, Potosí, Bogotà, Papayán o Santiago de Xile i portats a Europa per mar, mitjançant galiots. En alguns casos es fraccionaven per obtenir la plata de forma directa com a valor d'intercanvi.

Rals de plata encunyats en seques d'Amèrica del Sud entre els segles XVII i XVIII. Comú de Canillo / Col·lecció de casa Bonavida.

Foto: Arxiu del Comú de Canillo

Ral de 2 de plata encunyat a la seca de Segòvia l'any 1723. Comú de Canillo / Col·lecció de casa Bonavida.

Foto: Arxiu del Comú de Canillo

- El maravedís modern: no s'ha de confondre amb el maravedís medieval, és una moneda de coure que fou vigent a Espanya entre el 1474 i el 1854. Es van encunyar monedes d'1, 4, 8 i 16 a les seques de Coca, Segòvia i Júvia, entre altres.

- El quarto: moneda de coure amb poca quantitat de plata que equivalia a 8 maravedís. S'encunyà entre els segles XIV i XIX a Granada, Barcelona, Filipines, Mèxic, Guaiana, Cuba, Papayán i Berga.

- Els cèntims: Apareixen per subdividir la unitat monetària de la pesseta. Inicialment es varen emetre monedes d'1, 2, 5, 10, 30 i 50 cèntims. Les monedes entre 2 i 10 cèntims eren de bronze. La de 20 cèntims portava 1 gram de plata i la de 50 cèntims, 2,5 grams de plata. Els cèntims foren descatalogats l'any 1983 perquè ningú no els utilitzava. Els cèntims del Govern provisional: els va emetre l'any 1870 el Govern provisional d'Espanya i estigueren en vigència fins l'any 1941. S'encunyen en bronze i tenien un pes de 10 grams. La moneda de 10 cèntims era coneguda com la "perra gorda" i la de 5 cèntims com la "perra chica", ja que la imatge que les identificava semblava més un gos que un lleó. Les seques es trobaven a Barcelona, Madrid o Sevilla.

- La pesseta: fou la moneda de curs legal a Espanya des del 1868 fins al 2001, any en què fou substituïda per l'euro. El nom de la moneda prové de Catalunya, d'una peça de moneda petita anomenada "pesseta". S'establí com a única moneda oficial d'Espanya l'any 1868 en substitució de l'escut, i va deixar fora de servei les 21 unitats monetàries que encara es trobaven en circulació. Al principi una pesseta equivalia a 4 rals de plata. Al llarg de la seva història s'encunyaren monedes de 2, 5, 10, 25, 50 i 100 pessetes. Fins a la Segona República s'encunyaren en or i plata, i així 1 pesseta portava 5 grams de plata de llei de 900 mil·lèsimes, 100 pessetes, 32,25 grams d'or de llei de 900 mil·lèsimes.

mes. A partir de l'any 1937 les pessetes es fabriquen amb un aliatge de coure i níquel, la qual cosa fa que es coneguin com a "rúbias", i a partir del 1982 es componen d'un aliatge d'alumini. Durant la Guerra Civil Espanyola la manca de líquid va motivar que moltes poblacions emetessin les seves pròpies pessetes, situació que també es donà a Andorra a través del Consell General. La pesseta s'encunyà només a Madrid, a la fàbrica de moneda, i a partir del 1893 a la Fàbrica Nacional de Moneda y Timbre, també a Madrid. A la parròquia de Canillo va ser tradició lliurar una moneda de pesseta a tots els canillencs en el moment d'exercir el dret a vot, fins que va desaparèixer aquesta moneda, fet que va obligar el Comú a cercar altres alternatives.

5 cèntims de pesseta de l'any 1949. Comú de Canillo / Col·lecció de casa Bonavida.

Foto: Arxiu Comú de Canillo

- Peso moneda nacional: fou la moneda vigent a Argentina del 1881 al 1968, any en què fou substituïda pel peso llei. Fou el primer intent de crear una moneda única a Argentina. Equivalia a 1 pes en or, és a dir 1,612 grams d'or de llei de 900 mil·lèsimes, i el de plata a 25 grams. Un pes se subdividia en 2, 5, 10, 20 i 50 cèntims.

2 cèntims de peso argentí del 1890. Comú de Canillo / Col·lecció de casa Bonavida.

Foto: Arxiu del Comú de Canillo

- Franc francès: va ser la moneda de curs legal a França abans de l'entrada en circulació de l'euro, el primer de gener del 2002. Es dividia en 100 cèntims. L'origen del franc es remunta al segle XIV i equivalia a 1 lliura tomesa. Lluís XIII abolí el curs legal d'aquesta moneda l'any 1641 a favor del lluis d'or o escut. El franc fou restablert com a moneda nacional l'any 1795, en plena revolució, i portava 4,5 grams de plata fina. A principis del segle XIX també s'encunyaren francs en or. Les dues guerres mundials van afeblir el valor del franc i per aquest motiu l'any 1960 es va crear el nou franc francès, Franc Nouveau, canvi que fou difícil d'assimilar en aquells moments per la gent més gran, motiu pel qual

continuaren fent la conversió dels valors a francs antics. El franc se subdividia en monedes de 10, 20 i de 50 o ½ franc, i com a unitat van circular les monedes d'1, 2, 5, 10 i 20 francs. En la seva darrera etapa els francs eren compostos d'un aliatge de bronze, alumini i níquel, i els darrers foren encunyats en acer inoxidable. La Fàbrica Francesa de la Moneda fou l'encarregada d'encunyar els francs a les acaballes de la Segona Guerra Mundial.

5 cèntims de franc de l'any 1962. Comú de Canillo / Col·lecció de casa Bonavida.

Foto: Arxiu Comú de Canillo

Per concloure

La moneda, al marge del valor econòmic intrínsec que pugui tenir, amb el pas del temps adquireix valor com a patrimoni cultural. Són testimoni del moment històric que han viscut els nostres avantpassats o que estem vivint nosaltres mateixos. El llegat cultural mundial que suposa la conservació dels diferents tipus de monedes és una mostra de la diversitat cultural que existeix al món. També cal valorar-ne el component artístic. El mateix es pot dir pel que fa als segells.

Per sort aquesta visió cultural de la moneda encara es pot mantenir, ja que no a tot el món s'usa la mateixa moneda i en el cas d'Europa, tot i la vigència quasi unitària de l'euro, cada Estat encunya els seus propis euros, fet que els dona una personalitat pròpia, malgrat que hagin desaparegut les monedes pròpies de molts països. Andorra, molt aviat també per primer cop, encunyarà euros, una magnífica oportunitat que a la llarga enriquirà el gran aparador del patrimoni cultural europeu i mundial, i per als que vivim i treballem a Andorra ens ha d'omplir d'orgull poder fer córrer una mostra del nostre patrimoni cultural arreu del món.

Però la història de la moneda, com s'ha vist al llarg d'aquest escrit, està en contínua evolució i qui sap quines sorpreses ens prepara. Només formulo, per acabar, algunes preguntes, avui sense resposta. Aconseguirà l'euro mantenir-se com a moneda de la majoria de països europeus? Sortirà algun país de la zona euro? Es recuperaran antigues monedes avui sense vigència? S'incorporaran nous països a la zona euro? Es crearà una moneda única en altres continents? Continuarà essent la moneda física l'element bàsic per a les transaccions comercials i per al pagament de contribucions, o, per contra, desapareixerà i

els pagaments s'establiran a partir de paràmetres purament comptables i financers, basats només en monedes virtuals de compte? No és cap secret dir que avui en dia el preu de l'or i la plata ha arribat a valors molt elevats i la compravenda d'objectes d'or i plata coneix un fort impuls, senyal que el valor de la moneda i del diner corrent a Europa està devaluat i sota mínims. Això em fa pensar que hem tocat fons i que potser caldrà trobar altres referents que no siguin l'or i la plata si volem sortir de la situació de crisi actual, ja que els recursos del nostre planeta ja s'han esgotat i no crec que tampoc es pugui trobar or i plata en altres planetes del sistema solar, i per tant es pugui repetir la mateixa sortida que en el cas de la crisi medieval europea, és a dir, com a conseqüència del casual descobriment d'aquella Amèrica plena de metalls preciosos que va revolucionar l'economia europea de principis del segle XVI. Si algun agosarat aventurer vol seguir l'exemple de Cristòfor Colom, agafar tres naus tripulades i navegar pel nostre sistema solar a la recerca de nous horitzons, potser en funció del que es trobi pot ajudar a solucionar la greu crisi econòmica que estem patint.

Fonts bibliogràfiques

- BASCOMPTE GRAU, D.. *Diplomatari de la Vall d'Andorra. Segle XVII*. Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1997.
- CODINA VIALETTE, O.; FORTÓ GARCIA, A. "Poder, comunitats i territori. Una interpretació arqueològica de l'Andorra dels segles VI al XIII." *A Andorra un llarg i profund viatge*. Govern d'Andorra-Fundació Crèdit Andorra, Andorra, 2009.
- CRUSAFONT, M. "La Moneda: identificació i significació". A *Santa Eulàlia d'Encamp. Evolució històrica d'un edifici. Segles IX-XX*. Monografies del Patrimoni.2. Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1990.
- FAGES, M.; BAIGES, I. J. *Diplomatari de la Vall d'Andorra. Segle XIV*. Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1993.
- GOMIS, M. "Les monedes". A *Engordany. La vida al solà. Segles II aC-XX dC*. Monografies del Patrimoni Cultural d'Andorra. Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1993.
- GOMIS, M. "Les monedes". A *Roc d'Enclar. Transformacions d'un espai dominant. Segles IV-XIX*. Monografies del Patrimoni Cultural d'Andorra. Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1997.
- GUILLAMET ANTÓN, J. *Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra. Segles IX-XIII*. Consell General. Andorra la Vella, 1997.
- MESTRE I CAMPI, J. (director). *Diccionari d'història de Catalunya*. Ed.62. Barcelona, 1992.
- VELA, S. *Diplomatari de la Vall d'Andorra. Segle XV*. Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 2002.
- YAÑEZ DE ALDECOA, C.; MAESE FIDALGO, X. "De les primeres societats caçadores recolectores a la implantació del món visigòtic. Del 12.000 aC al 600 dC". *A Andorra un llarg i profund viatge*. Govern d'Andorra- Fundació Crèdit Andorrà, Andorra, 2009.

Fonts documentals

Arxiu del Comú de Canillo: fons de casa Bonavida.